

EVALUACIJA TESTA STRESA ŽIVOTNOG STILA U HRVATSKOM PENALNOM SUSTAVU¹

Aleksandar Buđanovac

Anita Jandrić

Odsjek za kriminologiju

Edukacijsko rehabilitacijski fakultet

SAŽETAK

Cilj rada je analiza metrijskih karakteristika i faktorske strukture Testa stresa životnog stila (TSŽS). Također, bit će ispitana i korelacija između TSŽS i upitnika Level of Service Inventory - Revised (LSI-R). Ispitivanje je provedeno na uzorku od 399 muških pravomoćno osuđenih punoljetnih počinitelja kaznenih djela u dobi od 19 do 60 godina, (M= 31,8, SD= 8,22) koji su u razdoblju od ožujka 2004. do lipnja 2005. prošli kroz Odjel za dijagnostiku i programiranje tretmana Službe za programiranje i praćenje izvršavanja kazne zatvora Središnjeg ureda Uprave za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa. Mjerne karakteristike i faktorska analiza Testa stresa životnog stila provjerene su statističkim programom rtt7 sadržanom u programskom paketu IR. Regresijskom analizom (programski paket IR) utvrđena je povezanost između TSŽT i sumarnog rezultata na LSI-R. Rezultati su pokazali da TSŽS ima dobre metrijske karakteristike. Mjere pouzdanosti prvih glavnih komponenti pod različitim modelima mjerenja, kao i standardna pouzdanost vrlo su visoke (iznad .80). Reprezenativnost i homogenost također su visoke. Regresijska analiza pokazala je da je multipla korelacija između TSŽS i sumarnog rezultata LSI-R prosječne visine, statistički značajna. Više razine rizika/potreba impliciraju više razine stresa što potvrđuje hipotezu teorije životnog stila o odnosu između stresa i kriminalnog životnog stila. Također, sugerirane su i neke izmjene testa stresa životnog stila koje bi mogle doprinijeti njegovoj upotrebljivosti.

Ključne riječi: Test stresa životnog stila (TSŽS), hrvatski penalni sustav

1. UVOD

Problematika proučavanja stresa je složena i na nju se može gledati na nekoliko načina. Stres se može proučavati kao podražaj, kao reakcija i kao proces (Lazarus, 1987).

Stres kao podražaj podrazumijeva tri izvora: katastrofe (elementarne nepogode), velike životne promjene, kronično loše okolnosti (npr. život u bučnim i prenapučenim uvjetima).

Stres kao reakcija odnosi se na način reagiranja na stresnu situaciju i sadržava dvije komponente - fiziološku (tjelesne promjene) i psihološku (ponašanje, mišljenje, emocije).

Ako se na stres gleda kao na proces, mora se naglasiti interakcija, adaptacija i međusoban odnos

između osobe i okoline, odnosno stresne situacije. Osoba koja doživljava stres je aktivan sudionik tog procesa i može utjecati na ishod svojim strategijama suočavanja i mišljenja te emocionalnim reakcijama.

Dobra definicija stresa je ona koja gleda na stres kao na stanje rezultirano transakcijom čovjeka i okoline koje navodi osobu na percepciju diskrepancije (realne ili ne) između zahtjeva okoline i bioloških, psiholoških i socioloških kapaciteta osobe.

Tako Lazarus i Folkman (1984) definiraju stres kao vezu između osobe i njezine okoline koja je procijenjena (od strane osobe) kao situacija koja nadmašuje njezine kapacitete i narušava njenu dobrobit. Sukladno tome, oni predlažu model stresa koji naglašava transakcijsku prirodu stresa - stres

¹ Ovaj je rad dio projekta 013 - 0000000 - 2383, «Evaluacija teorije kriminalnog i ovisničkog životnog stila u zatvorskim uvjetima» financiranog od strane Ministarstva, znanosti, obrazovanja i športa

je dvosmjerni proces: okolina producira stresore, a pojedinac pronalazi načine kako se sa njim nositi. Pri tome je važna uloga kognitivne procjene. Naime, kognitivna procjena je mentalni proces pri kojemu ljudi procjenjuju dva faktora:

1. Prijeti li „zahtjev iz okoline“ njihovoj dobrobiti?
2. Ima li osoba dovoljno kapaciteta za suočavanje sa stresorom?

Prema Lazarusu i Folkmanu (1984) postoje dvije vrste procjene - primarna i sekundarna.

Tijekom faze primarne procjene osoba traži odgovor na „zahtjev iz okoline“ i procjenjuje stupanj ugrožavanja njegove dobrobiti. Tri odgovora su moguća:

1. to je nevažno
2. to je dobro (pozitivno)
3. to je stresno

Nadalje, procjenjuju se i sljedeće kategorije (Lazarus, 1987):

1. Gubitak
2. Prijetnja
3. Izazov

Gubitak predstavlja količinu štete koja se dogodila u procesu stresa (npr. gubitak posla). Prijetnja je očekivanje buduće štete (npr. strah od gubitka posla). Izazov je način gledanja situacije na pozitivan način (npr. promaknuće - način da se pokažu nove vještine i sposobnosti).

Sekundarna procjena događa se u isto vrijeme kada i primarna. Zapravo, sekundarna procjena može, u nekim slučajevima, uzrokovati primarnu. Ona uključuje uvjerenja i osjećaje (ne)moćnosti nošenja sa situacijom, kao na primjer: „Ja to ne mogu - sigurno neću uspjeti!“, „Pokušat ću, ali šanse su mi jako slabe!“, „Ja to mogu, ali mi treba pomoć!“, „Ja to mogu ako ću jako pokušavati!“.

Lazarus i Folkman (1984) smatraju da postoje dvije grupe faktora koje dovode do procjene stresne situacije: faktori vezani uz osobu i faktori vezani uz situaciju.

Prvi se odnose na intelektualne sposobnosti, motivaciju i osobine ličnosti pojedinca. Na primjer, pojedinci koji imaju više samopoštovanja i vjere u sebe obično vjeruju da imaju dovoljno kapaciteta za suočavanje sa stresorima i često situaciju vide kao izazov, a ne kao prijetnju. Patterson i Neufeld, (1987) smatraju da je u procjeni stresnosti situacije osobito bitna procjena važnosti situacije.

Glasser (1997) smatra da je stres individualna stvar i da ovisi isključivo o percepciji osobe koja doživljava stresnu situaciju. On smatra da je, iako stres dolazi uglavnom iz okoline, bitan način na koji mi prevodimo te informacije u mozgu te način na koji biramo nošenje s takvim situacijama.

Prema teoriji životnog stila (Walters, 1990, 1996a, 1996b, 1998, 2000a, 2000b), stres je percipirana promjena unutar čovjeka i u njegovoj okolini, a stresori su unutarnji i okolinski podražaji koji izazivaju reakciju organizma (Walters, 2000a). Slično kao i kod Lazarusa i Folkmana (1984), stres prema izvoru može biti unutarnji (personalni) i vanjski (interpersonalni). Ovdje je potrebno naglasiti da se, za razliku od ostalih teorija koje se bave stresom i naglašavaju njegove negativne aspekte, u ovoj teoriji stresu se apriori ne pridaju pozitivne ili negativne kvalitete. Stres je jednostavno sve ono što potiče na promjenu. To ne moraju nužno biti samo negativna iskustva, već i pozitivna.

Sukladno tome, teorija predviđa četiri moguće kategorije stresora: unutarnji - privlačenje, unutarnji - odbijanje, vanjski - privlačenje i vanjski - odbijanje.

Iz toga proizlazi da stresori mogu biti pozitivni, odnosno situacije ili psihička stanja kojima ljudi teže (primjerice, novi posao, brak, rađanje djeteta, ali i očekivanje od konzumiranja droge ili kriminalnih aktivnosti), te negativni, odnosno situacije ili psihička stanja koja izazivaju negativne emocije i koje se nastoje izbjeći (primjerice, sukobi s ljudima, bolesti, otkaz na poslu, razvod braka, dolazak u zatvor, apstinencijska kriza i slično).

U predloženom modelu promjene životnog stila ovisnosti i kriminala velika se pozornost pridaje upravo negativnom afektu, tj., negativnim emocijama izazvanim dugotrajnim prakticiranjem jednog ili oba životna stila. Te su negativne emocije u mnogo slučajeva izravna posljedica loših strategija rješavanja stresnih situacija (Walters, 1996).

Teorija sugerira da u početku razvoja životnog stila ovisnosti ili kriminala prevladavaju pozitivne emocije, odnosno pozitivni afekt, jer čovjek u početku životnim stilom zadovoljava svoje potrebe (želja za uzimanjem droge i pozitivnim iskustvima konzumacije, za stvaranjem određenog statusa u grupi ovisnika, za novcem stečenim kriminalnom aktivnošću i slično). Međutim, kasnije, kako su oba ova životna stila u sukobu sa zakonom i društvenim normama, nužno je da vremenom stvaraju sve više problema, kako psihofizičke (u slučaju ovisnosti),

tako i psihosocijalne prirode. Dakle, ovisnici i/ili kriminalci često dolaze u sukobe s ljudima iz svoje okoline, kao i sa zakonom, a ovisnici doživljavaju i zdravstvene probleme. Dakle, pozitivni afekt s početka razvoja životnog stila najčešće prelazi u negativni afekt.

Iz tog razloga, predloženi test stresa životnog stila (Walters, 1996, 1998) mjeri samo unutarnje i vanjske stresore negativne valencije, jer su oni mnogo važniji za proces promjene (tretman).

2. SVRHA, CILJ RADA I HIPOTEZA

Kako do sada nije provedena analiza mjernih karakteristika ovog instrumenta, primarni je cilj rada provjeriti pouzdanost i faktorsku strukturu Testa stresa životnog stila (TSŽS) (Walters, 1996, 1998), a sekundarni ispitati njegovu povezanost s instrumentom za procjenu rizika i potreba LSI-R (Andrews, Bonta, 1995) na uzorku osuđenika u RH.

Kako je LSI-R dobro evaluiran instrument visokih mjernih karakteristika (Bonta i Motiuk, 1985; Stevenson i Wormith, 1987; Faulkner i sur., 1992; Andrews, 1982, Andrews i Bonta, 1995, Budanovac, Mikšaj-Todorović, 2001; Damjanović, 2000), provjeren i u hrvatskim uvjetima, zanimljivo je ispitati njegovu relaciju s TSŽS. S obzirom na teoriju, moglo bi se očekivati da ispitanici koji manifestiraju viši stupanj kriminalnih rizika i potreba, izražen sumarnim rezultatom na skali LSI-R percipiraju veću učestalost i raznolikost stresnih situacija.

Također, potencijalna značajna korelacija TSŽS s instrumentom LSI-R kao kriterijskom varijablom mogu ukazivati na primjenjivost ovog upitnika u praksi u svrhu predikcije budućeg kriminalnog i/ili ovisničkog ponašanja.

Stoga je u vezi sekundarnog cilja postavljena hipoteza o pozitivnoj multiploj korelaciji između sume LSI-R i Testa stresa životnog stila.

3. METODOLOGIJA

3.1 Uzorak ispitanika

Ispitivanje je provedeno na uzorku od 399 muških pravomoćno osuđenih punoljetnih počinitelja kaznenih djela u dobi od 19 do 60 godina, ($M=31,8$, $SD=8,22$) koji su u razdoblju od ožujka 2004. do lipnja 2005. prošli kroz Odjel za dijagnostiku i programiranje Službe za programiranje i praćenje

Personalni

Čestica	U zadnjih 30 dana
1. Novčani (financijski) problemi.	
3. Postavljanje ciljeva koje niste mogli realno postići.	
5. Osjećaj da ste izgubili kontrolu nad svojim životom.	
7. Opterećenost s previše odgovornosti.	
9. Briga o stvarima nad kojima imate malo kontrole.	
11. Nemate dovoljno vremena za hobije, slobodno vrijeme ili rekreaciju.	
13. Provodite previše vremena u sjedenju, a premalo u vježbanju.	
15. Pokušavate istovremeno napraviti previše stvari.	
17. Želite promijeniti život, ali ne znate kako.	
19. Dosadno vam je.	

Interpersonalni

Čestica	U zadnjih 30 dana
2. Osjećaj da vam drugi ljudi idu na živce i smetaju vam.	
4. Svađanje s drugima o relativno nevažnim stvarima.	
6. Problemi u komunikaciji sa suprugom, obitelji, prijateljima ili šefom.	
8. Osjećaj pritiska na poslu radi nerealnih rokova ili traženja postignuća izvan vaših sposobnosti.	
10. Neugodno vam je kad vam daju komplimente. (Teško vam je primiti komplimente.)	
12. Osjećate se zagušeni drugim ljudima.	
14. Teško vam je reći NE na nerealne zahtjeve drugih.	
16. Upadate u fizičke sukobe s drugima.	
18. Osjećate da vas preplavljuje «buka» koju proizvode drugi ljudi.	
20. Drugi ljudi vas iznevjeruju.	

izvršavanja kazne zatvora Središnjeg ureda Uprave za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa.

Većina ispitanika (28%) osuđena je za djela vezana uz zlouporabu droge, tešku razbojničku krađu (19%), razbojništvo (11%), prijevare (8%) i ubojstvo (7%). Sva ostala kaznena djela prisutna su u znatno manjim postotcima.

3.2 Instrument

Test stresa životnog stila sastoji se od 20 čestica koje mjere personalne i interpersonalne izvore stresa, odnosno izvore vezane uz samog pojedinca i okolinu tj., druge ljude. Ispitanici imaju zadatak procijeniti koliko često su doživjeli navedene stresne situacije na skali od 0 do 3, gdje 0 znači nikada, a 3 svakodnevno. U ovom ispitivanju, od njih se tražila procjena doživljaja stresnih situacija u prethodnih 30 dana, kako stoji u izvornom upitniku. Druga skala ocjenjivanja iz izvornog upitnika, prema kojoj se ocjenjuje učestalost navedenih situacija u mjesecu kad je ispitanik bio najviše zaokupljen činjenjem kaznenih djela ili konzumiranjem droge izostavljena je, jer smatramo da je mala vjerojatnost da ispitanici u trenutku kada je provedeno ispitivanje mogu izdvojiti takav mjesec u svojem životu; osim toga, u uzorku su zastupljeni ljudi različitih stupnjeva uključenosti u životni stil, i moguće je da dio ispitanika objektivno ne može identificirati takav mjesec, što bi dovelo do zbunjenosti i nepotpunog i/ili neadekvatnog ispunjavanja upitnika.

Upute: Procijenite svaku od 20 sljedećih situacija i problema obzirom na to kako često ste ih doživjeli pomoću sljedeće skale:

0 - nikad nisam doživio tu situaciju

1- bar u jedno vrijeme, ali ne više od jednom tjedno

2- nekoliko puta tjedno, a li ne svakodnevno

3- barem jednom na dan

Upitnik LSI-R sastoji se od 54 varijable grupirane u 10 kategorija ili "subkomponenti" čime teorijski mjeri ključna područja za procjenu rizika i potreba (kriminalna povijest, školovanje-zaposlenje, financije, obitelj - brak, smještaj, slobodno vrijeme - rekreacija, druženje, problemi ovisnosti, emocionalne interferencije, te stavovi - orijentacija). Subkomponente omogućuju tretmanskim osobljem prepoznavanje posebno problematičnih područja u životu počinitelja kaznenih djela, te fokusiranje na njih. Čestice se boduju sustavom 0 - 1, a zbrajanjem se dobiva ukupan rezultat, pri čemu viši rezultat ukazuje na veći stupanj rizika i potreba. Alpha koeficijent pouzdanosti instrumenta na ovom uzorku istraživanju iznosi .86.

3.3 Način prikupljanja podataka

Podaci su prikupljeni od strane 2 stručna djelatnika obučena za provođenje ispitivanja u Odjelu za dijagnostiku i programiranje tretmana, u razdoblju od ožujka 2004. do lipnja 2005.

Upitnik LSI-R primijenjen je individualno, kao vodič za strukturirani intervju, od strane posebno educiranih stručnih djelatnika, dok su Test stresa životnog stila ispitanici ispunjavali sami, uz nadzor istih stručnih djelatnika. Oba su upitnika primijenjeni kao dio šire baterije u okviru provedbe projekta «Evaluacija teorije kriminalnog i ovisničkog životnog stila u zatvorskim uvjetima» financiranog od strane Ministarstva, znanosti, obrazovanja i športa.

3.4 Obrada podataka

Mjerne karakteristike testa stresa životnog stila provjerene su statističkim programom rtt7 sadržanom u paketu programa IR.

Faktorska struktura provjerena je programom pcompa_n, a povezanost s upitnikom LSI-R regresijskom analizom također sadržanom u istom programskom paketu.

4. REZULTATI I RASPRAVA

4.1 Analiza mjernih karakteristika Testa stresa životnog stila (TSŽS)

Rezultati analize mjernih karakteristika Testa stresa životnog stila prikazani su u tablicama 1. i 2. U tablici 1. nalaze se pouzdanosti testa pod

Tablica 1. Mjerne karakteristike Testa stresa životnog stila

	Skala
Guttman-Nicewanderova mjera pouzdanosti	0.904
Ocjena donje granice pouzdanosti	0.816
Donja granica pouzdanosti pod image modelom	0.818
Gornja granica pouzdanosti pod image modelom	0.991
Cronbach-Kaiser-Caffreyeva mjera pouzdanosti	0.892
Donja granica pouzdanosti pod mirror image modelom	0.718
Gornja granica pouzdanosti pod mirror image modelom	0.977
Standardna mjera pouzdanosti rtt	0.888
Koeficijent reprezentativnosti testa	0.810
Standardna mjera homogenosti testa	0.284
Svojevredne vrijednosti image matrice kovarijanci i homogenost	0.792

Tablica 2. Mjerne karakteristike čestica Testa stresa životnog stila

Čestica	reprezentativnost	homogenost	valjanost	diskriminativnost
1. Novčani (financijski) problemi.	0.710	0.425	0.476	0.481
2. Osjećaj da vam drugi ljudi idu na živce i smetaju vam.	0.815	0.519	0.579	0.576
3. Postavljanje ciljeva koje niste mogli realno postići.	0.725	0.440	0.496	0.502
4. Svađanje s drugima o relativno nevažnim stvarima.	0.829	0.531	0.590	0.587
5. Osjećaj da ste izgubili kontrolu nad svojim životom.	0.860	0.576	0.628	0.615
6. Problemi u komunikaciji sa suprugom, obitelji, prijateljima ili šefom.	0.865	0.579	0.637	0.630
7. Opterećenost s previše odgovornosti.	0.834	0.539	0.597	0.594
8. Osjećaj pritiska na poslu radi nereálnih rokova ili traženja postignuća izvan vaših sposobnosti.	0.820	0.523	0.583	0.585
9. Briga o stvarima nad kojima imate malo kontrole.	0.794	0.498	0.560	0.564
10. Neugodno vam je kad vam daju komplimente. (Teško vam je primiti komplimente.)	0.665	0.384	0.436	0.456
11. Nemate dovoljno vremena za hobije, slobodno vrijeme ili rekreaciju.	0.629	0.357	0.408	0.431
12. Osjećate se zagušeni drugim ljudima.	0.878	0.594	0.645	0.634
13. Provodite previše vremena u sjedenju, a premalo u vježbanju.	0.638	0.355	0.400	0.420
14. Teško vam je reći NE na nereálne zahtjeve drugih.	0.761	0.468	0.528	0.536
15. Pokušavate istovremeno napraviti previše stvari.	0.842	0.554	0.618	0.615
16. Upadate u fizičke sukobe s drugima.	0.731	0.444	0.497	0.500
17. Želite promijeniti život, ali ne znate kako.	0.899	0.640	0.696	0.686
18. Osjećate da vas preplavljuje «buka» koju proizvode drugi ljudi.	0.908	0.649	0.698	0.684
19. Dosadno vam je.	0.793	0.498	0.557	0.561
20. Drugi ljudi vas iznevjeruju.	0.886	0.619	0.675	0.662

različitim modelima mjerenja, te standardna mjera pouzdanosti r_{tt} , reprezentativnost i homogenost. U tablici 2. prikazane su mjerne karakteristike pojedinih čestica.

Sve mjerne karakteristike TSŽS pokazuju zadovoljavajuće vrijednosti. Standardna mjera pouzdanosti r_{tt} također je dovoljno visoka (iznad .080) da se čestice testa mogu sumirati, i da se rezultat može prikazati kao sumaran.

Mjerne karakteristike čestica također pokazuju da nema potrebe niti razloga izbaciti bilo koju česticu iz testa. Koeficijenti niti jedne čestice ne odskakuju značajno od ostalih da bi njeno izbacivanje bilo opravdano.

4.2 Faktorska analiza Testa stresa životnog stila

U faktorskoj analizi primijenjena je metoda glavnih komponenti, s PB kriterijem ekstrakcije glavnih komponenti sadržanim u programu IR, koji ekstrahira manji broj faktora od Guttman Kaiserovog kriterija. Na taj način dobivene su dvije

Tablica 3. Ekstrahirane Glavne komponente

Faktor	Lambda	% varijance	Kumulativni % varijance
F1	6.542	32,7	32,7
F2	1.285	6,4	39,9

Tablica 4. Nerotirana ortogonalna solucija glavnih komponentata

Čestica	F1	F2
1. Novčani (financijski) problemi.	0.476	-0.325
2. Osjećaj da vam drugi ljudi idu na živce i smetaju vam.	0.579	-0.248
3. Postavljanje ciljeva koje niste mogli realno postići.	0.496	-0.216
4. Svađanje s drugima o relativno nevažnim stvarima.	0.590	-0.365
5. Osjećaj da ste izgubili kontrolu nad svojim životom.	0.628	-0.186
6. Problemi u komunikaciji sa suprugom, obitelji, prijateljima ili šefom.	0.637	-0.269
7. Opterećenost s previše odgovornosti.	0.597	0.009
8. Osjećaj pritiska na poslu radi nerealnih rokova ili traženja postignuća izvan vaših sposobnosti.	0.583	0.213
9. Briga o stvarima nad kojima imate malo kontrole.	0.560	0.264
10. Neugodno vam je kad vam daju komplimente. (Teško vam je primati komplimente.)	0.436	0.142
11. Nemate dovoljno vremena za hobije, slobodno vrijeme ili rekreaciju.	0.408	0.470
12. Osjećate se zagušeni drugim ljudima.	0.645	0.169
13. Provodite previše vremena u sjedenju, a premalo u vježbanju.	0.400	0.499
14. Teško vam je reći NE na nerealne zahtjeve drugih.	0.528	0.146
15. Pokušavate istovremeno napraviti previše stvari.	0.618	-0.068
16. Upadate u fizičke sukobe s drugima.	0.497	-0.308
17. Želite promijeniti život, ali ne znate kako.	0.696	0.064
18. Osjećate da vas preplavljuje «buka» koju proizvode drugi ljudi.	0.698	0.087
19. Dosadno vam je.	0.557	0.243
20. Drugi ljudi vas iznevjeruju.	0.675	-0.079

značajne glavne komponente. U tablicama 3, 4 i 5 nalaze se rezultati analize.

Faktorska analiza pokazala je da nerotirana solucija implicira postojanje jake prve glavne komponente. Postotak varijance prvog faktora (Tablica 3.) mnogo je veći od postotka varijance drugog faktora, odnosno, većina čestica Testa projicirala se na prvi faktor.

Zatim je provedena orthoblique rotacija dobivenih glavnih komponenti s obzirom da se rotacijom mijenja struktura faktora. Cilj je bio provjeriti hoće li rotirani faktori više odgovarati modelu s personalnim i interpersonalnim izvorima stresa.

Nakon rotacije, dobivena su dva faktora. U tablici 5. mogu se vidjeti njihovi koeficijenti sklopa i strukture.

Prvi faktor definiraju čestice

- 8 Osjećaj pritiska na poslu radi nerealnih rokova ili traženja postignuća izvan vaših sposobnosti. (I)
- 9 Briga o stvarima nad kojima imate malo kontrole. (P)
- 10 Neugodno vam je kad vam daju komplimente. (Teško vam je primati komplimente.) (I)

11 Nemate dovoljno vremena za hobije, slobodno vrijeme ili rekreaciju. (P)

12 Osjećate se zagušeni drugim ljudima. (I)

13 Provodite previše vremena u sjedenju, a premalo u vježbanju. (P)

14 Teško vam je reći NE na nerealne zahtjeve drugih. (I)

17 Želite promijeniti život, ali ne znate kako. (P)

18 Osjećate da vas preplavljuje «buka» koju proizvode drugi ljudi. (I)

19 Dosadno vam je. (P)

a drugi

1 Novčani (financijski) problemi. (P)

2 Osjećaj da vam drugi ljudi idu na živce i smetaju vam. (I)

3 Postavljanje ciljeva koje niste mogli realno postići. (P)

4 Svađanje s drugima o relativno nevažnim stvarima. (I)

5 Osjećaj da ste izgubili kontrolu nad svojim životom. (P)

6 Problemi u komunikaciji sa suprugom, obitelji, prijateljima ili šefom. (I)

16 Upadate u fizičke sukobe s drugima. (I)

Tablica 5. *Orthoblique sklop (P) i struktura (S)*

Čestica	P1	P2	S1	S2
1. Novčani (financijski) problemi.	-0.114	-0.646	0.319	-0.570
2. Osjećaj da vam drugi ljudi idu na živce i smetaju vam.	0.041	-0.601	0.444	-0.629
3. Postavljanje ciljeva koje niste mogli realno postići.	0.031	-0.520	0.379	-0.541
4. Svađanje s drugima o relativno nevažnim stvarima.	-0.094	-0.754	0.411	-0.691
5. Osjećaj da ste izgubili kontrolu nad svojim životom.	0.145	-0.549	0.513	-0.646
6. Problemi u komunikaciji sa suprugom, obitelji, prijateljima ili šefom.	0.049	-0.657	0.490	-0.690
7. Opterećenost s previše odgovornosti.	0.362	-0.290	0.557	-0.533
8. Osjećaj pritiska na poslu radi nerealnih rokova ili traženja postignuća izvan vaših sposobnosti.	0.602	-0.028	0.621	-0.431
9. Briga o stvarima nad kojima imate malo kontrole.	0.650	0.047	0.618	-0.388
10. Neugodno vam je kad vam daju komplimente. (Teško vam je primati komplimente.)	0.428	-0.043	0.457	-0.330
11. Nemate dovoljno vremena za hobije, slobodno vrijeme ili rekreaciju.	0.810	0.381	0.554	-0.161
12. Osjećate se zagušeni drugim ljudima.	0.585	-0.114	0.661	-0.506
13. Provodite previše vremena u sjedenju, a premalo u vježbanju.	0.840	0.421	0.557	-0.142
14. Teško vam je reći NE na nerealne zahtjeve drugih.	0.488	-0.084	0.544	-0.411
15. Pokušavate istovremeno napraviti previše stvari.	0.281	-0.397	0.547	-0.585
16. Upadate u fizičke sukobe s drugima.	-0.080	-0.636	0.346	-0.582
17. Želite promijeniti život, ali ne znate kako.	0.488	-0.271	0.669	-0.598
18. Osjećate da vas preplavljuje «buka» koju proizvode drugi ljudi.	0.517	-0.244	0.680	-0.590
19. Dosadno vam je.	0.623	0.023	0.607	-0.394
20. Drugi ljudi vas iznevjeruju.	0.303	-0.439	0.596	0.641

Čestice 7, 15 i 20 imaju donekle slične koeficijente na oba faktora.

Kao prvo, vidljivo je da se rotirani faktori nisu formirali prema izvoru stresa. Personalni i interpersonalni izvori stresa rasporedili su se podjednako na oba faktora. Možda je jedno od mogućih objašnjenja ovakvog rezultata da stresore ne treba odvajati prostorno (unutarnji - vanjski), jer je očito mnogo važnija stvarna povezanost, odnosno okolin-ski i personalni stresori su prema teoriji bitno povezani, te se nije moglo niti očekivati da će se ovdje razdvojiti u dva faktora.

Tablica 6. *Orthoblique matrica korelacija između rotiranih faktora*

	Faktor2
Faktor1	-0.670

I visina koeficijenta korelacije između rotiranih faktora (Tablica 6.) ukazuje na to da na višoj hijerarhijskoj razini postoji jedan generalni faktor.

Analiza glavnih komponenti nakon orthoblique rotacije nije rezultirala jasno prepoznatljivim faktorima. Čestice su raspoređene na takav način da nije moguće odrediti zajednički nazivnik. Ukoliko tome dodamo činjenicu da je korelacija između ta dva faktora vrlo visoka (-0.67 - negativna korelacija između faktora je matematički artefakt, jer su projekcije varijabli na prvom faktoru pozitivne, a na drugom negativne, što znači da su u biti faktori u međusobnoj pozitivnoj korelaciji), sve navodi na zaključak da Test stresa životnog stila zapravo mjeri jedan generalni faktor doživljaja učestalosti stresnih situacija.

Očigledno je da se izvori stresa vezani uz pojedinca nisu odvojili od izvora stresa vezanih uz druge ljude. Razlog je tome vjerojatno taj što ljudi koji doživljavaju sebe i svoja stanja kao izvor stresa istovremeno stresnima smatraju i odnose s drugim ljudima i zahtjeve koje okolina postavlja na njih. Zbog toga u faktorskoj analizi i nije bilo za očekivati da se ta dva izvora stresa razdvoje. To je u skladu sa stavovima Lazarusa i Folkmana (1984), koji također naglašavaju transakcijsku prirodu stresa, tj., interakciju između pojedinca i okoline.

Nadalje, treba primijetiti da ova skala ispituje samo doživljaj učestalosti stresnih situacija, a ne i njihovu realnu stresnost za pojedinca. Taj bi se nedostatak mogao riješiti tako da se u skalu uvede i dodatna mjera procjene stresnosti svake od tih situacija, u rasponu od 0 (to mi uopće nije stresna situacija) do 3 (to mi je vrlo stresna situacija). Time bi se omogućilo mjerenje interakcije između doživljaja učestalosti i stresnosti situacija, te bismo dobili bolju mjeru stresa.

Tako bi, npr., ispitanik koji smatra da bi mu financijski problemi bili vrlo stresni (3), ali procjenjuje da ih nema nikada (0), zapravo nema problem s tom situacijom (0). Ispitanik koji ih ima rijetko (1), postigao bi vrijednost 3, onaj koji ih ima češće (2) vrijednost 6, a onaj koji ih doživljava uvijek (3) vrijednost 9. Na taj način, dobili bismo bolji uvid u stvarnu stresnost te situacije za pojedinog ispitanika.

Stoga se u primjeni upitnika predlaže uvođenje ovakve skale procjene stresnosti svake situacije (0 - 3).

Također, smatramo da je u slučaju ispitivanja zatvoreničke populacije mnogo opravdanije ispitivati općeniti doživljaj učestalosti i intenziteta

stresnih situacija, a ne samo u posljednjih 30 dana, jer, primjerice, ispitanici u ovom uzorku nalaze se u Odjelu za dijagnostiku i programiranje tretmana, te ta činjenica može znatno utjecati na njihovu trenutačnu percepciju stresnih situacija i iskriviti rezultate. U toj specifičnoj situaciji, moguće je da se stresne situacije doživljavaju u različitim frekvencijama i intenzitetima nego u svakodnevnom životu. Stoga će u sljedećem ispitivanju biti primijenjene predložene modifikacije instrumenta.

4.3 Relacija između Testa stresa životnog stila i LSI-R

Regresijska analiza provedena je radi provjere teoretskog koncepta prema kojem ispitanici s višom razinom kriminogenih rizika i potreba doživljavaju veću učestalost stresnih situacija.

Multipla korelacija između Testa stresa životnog stila i LSI-R ($R = 0.473$, $R^2 = 0.223$, $P = 0.00$) je umjerena, ali statistički značajna, što znači da TSŽS ima određenu vrijednost u prognoziranju stupnja kriminogenih rizika i potreba.

Iz Tablice 7. vidljivo je da smjer beta-pondera i korelacija varijabli s kriterijem ukazuje na pov-

Tablica 7. Korelacije i beta-ponderi prediktorskih varijabli TSŽS s kriterijem - sumom LSI-R

Varijabla	r	Beta
1. Novčani (financijski) problemi.	0.233	0.080
2. Osjećaj da vam drugi ljudi idu na živce i smetaju vam.	0.143	-0.063
3. Postavljanje ciljeva koje niste mogli realno postići.	0.241	0.117
4. Svađanje s drugima o relativno nevažnim stvarima.	0.188	-0.010
5. Osjećaj da ste izgubili kontrolu nad svojim životom.	0.278	0.061
6. Problemi u komunikaciji sa suprugom, obitelji, prijateljima ili šefom.	0.220	-0.007
7. Opterećenost s previše odgovornosti.	0.132	-0.068
8. Osjećaj pritiska na poslu radi nerealnih rokova ili traženja postignuća izvan vaših sposobnosti.	0.141	-0.014
9. Briga o stvarima nad kojima imate malo kontrole.	0.151	-0.038
10. Neugodno vam je kad vam daju komplimente. (Teško vam je primiti komplimente.)	0.075	-0.030
11. Nemate dovoljno vremena za hobije, slobodno vrijeme ili rekreaciju.	0.047	-0.082
12. Osjećate se zagušeni drugim ljudima.	0.272	0.138
13. Provodite previše vremena u sjedenju, a premalo u vježbanju.	0.149	0.043
14. Teško vam je reći NE na nerealne zahtjeve drugih.	0.131	-0.011
15. Pokušavate istovremeno napraviti previše stvari.	0.198	0.030
16. Upadate u fizičke sukobe s drugima.	0.298	0.197
17. Želite promijeniti život, ali ne znate kako.	0.361	0.223
18. Osjećate da vas preplavljuje «buka» koju proizvode drugi ljudi.	0.263	-0.014
19. Dosadno vam je.	0.199	0.009
20. Drugi ljudi vas iznevjeruju.	0.266	0.037

ezanost percepcije učestalosti ispitivanih stresnih situacija i sumarnog rezultata na LSI-R. Percepcija većeg broja stresnih situacija implicira viši stupanj kriminogenih rizika i potreba kod ispitanika.

Dakle, ispitanici koji su problematičniji, odnosno imaju više tretmanskih potreba doživljavaju i veću količinu stresnih situacija u životu.

Iako su korelacije pojedinih čestica s kriterijem relativno niske, kao najveće mogli bismo označiti:

3 Postavljanje ciljeva koje niste mogli realno postići. (P)

5 Osjećaj da ste izgubili kontrolu nad svojim životom. (P)

12 Osjećate se zagušeni drugim ljudima. (I)

16 Upadate u fizičke sukobe s drugima. (I)

17 Želite promijeniti život, ali ne znate kako. (P)

18 Osjećate da vas preplavljuje «buka» koju proizvode drugi ljudi. (I)

20 Drugi ljudi vas iznevjeruju. (I)

I ovdje je vidljivo da među najvažnijim česticama za formiranje regresijske funkcije ima podjednak broj interpersonalnih i personalnih izvora stresa, što dodatno potvrđuje kako su oba izvora stresa međusobno povezani.

Napravljena je i korelacija između sumarnih rezultata oba upitnika (Tablica 8.). Iako relativno niska, statistički je značajna, što dodatno potvrđuje povezanost između razine kriminogenih rizika i potreba i percipiranja učestalosti stresnih situacija.

Rezultati regresijske i korelacijske analize potvrdili su, dakle, postavljenu hipotezu vezanu uz sekundarni cilj ispitivanja.

U sljedećem ispitivanju, zasnovanom na rezultatima prezentiranog, bit će detaljnije analizirane relacije između pojedinih subskala LSI-R i modificiranog Testa stresa životnog stila, kako bismo dobili detaljniji uvid u prirodu ove povezanosti.

Tablica 8. Korelacija između sumarnih rezultata na LSI-R i TSŽS

	LSI-R
TSŽS	,355(**)
značajnost	,000

5. ZAKLJUČAK

Zaključno, treba reći da su mjerne karakteristike instrumenta zadovoljavajuće, te nema opravdanja

za mijenjanje njegovih čestica. Međutim, predlaže se promjena skale za procjenu učestalosti stresnih situacija, u smislu da se ne procjenjuje samo zadnjih trideset dana, već općenito. Također, sugerira se uvođenje dodatne skale koja bi mjerila doživljaj stresnosti svake situacije, kako bi se njihovom kombinacijom dobio bolji i stvarniji uvid u realnu stresnost mjerenih situacija za ispitanike.

Nadalje, može se zaključiti da Test stresa životnog stila najvjerojatnije mjeri primarno jedan generalni faktor doživljaja učestalosti stresa, i da personalni i interpersonalni izvori stresa nisu razdvojene kategorije.

Regresijska analiza posredno je potvrdila postavku teorije životnog stila o povezanosti između uključenosti u životni stil kriminala i učestalosti stresnih situacija. Razvojem životnog stila koji je u suprotnosti sa zakonima i društvenim pravilima, logično je da pojedinac vremenom u svojem životu doživljava sve više problema. Životni stil, koji se u početku razvio radi zadovoljenja određenih potreba (primjerice za pripadanjem, kontrolom, identitetom) (Walters, 2000a) s vremenom prestaje ispunjavati svoje funkcije, i stvara sve više problema. Zbog toga raste razina stresa, a pojedinac ima sve manje mogućnosti kontroliranja, odnosno ublažavanja stresnih situacija.

Proces promjene životnog stila, koji počinje uglavnom nakon što pojedinac doživi značajnu krizu zbog prestanka ispunjavanja ključnih potreba (u praksi, to se obično događa nakon što bude uhićen i osuđen zbog kriminalnih djela) uključuje, između ostalog, i učenje rješavanja problema, nošenja s različitim problematičnim situacijama i negativnim emocionalnim stanjima, poboljšavanje komunikacijskih i životnih vještina, pojašnavanje sustava vrijednosti, ispravljanje kognitivnih pogrešaka i učenje novih načina razmišljanja. Konačni cilj je stvaranje novog, adaptibilnijeg i funkcionalnijeg životnog stila koji neće biti u sukobu s okolinom i zakonom, što, između ostalog, rezultira i smanjenjem količine i razine stresnih situacija. Rezultati ovog rada svakako potvrđuju da ispitanici instrument može biti od koristi u procesu dijagnosticiranja problematičnih područja koja zahtijevaju posebnu pozornost u kreiranju individualnog programa promjene životnog stila.

LITERATURA

- Andrews, D.A., (1982): The Level of Supervision inventory (LSI): The first follow-up. Toronto: Ontario Ministry of Correctional Services.
- Andrews, D.A., Bonta, J. L. (1995): LSI-R The Level of Service Inventory - Revised. Multihealth Systems Inc. New York, Toronto.
- Bonta, J.L., Motiuk, L.L. (1985): Utilization of an interview-based classification instrument: A study of correctional halfway houses. *Criminal Justice & Behavior*, 12, 333-352
- Budanovac, A., Mikšaj-Todorović, Lj. (2001): Provjera mjernih karakteristika instrumenta LSI-R. U: Mejovšek, M. (ur): Prema modelu intervencija u kaznenim zavodima, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
- Damjanović, I. (2000): Mogućnost predikcije recidivizma osuđenih osoba pomoću jednog sustava klasifikacije. Magistarski rad. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Zagreb
- Faulkner, P., Andrews, D.A., Wadell, D., Hawkins, J. (1992): Evaluation of a Client - Services Management System. Ministry Secretariat, Solicitor General Canada, Ottawa
- Glasser, W. (1997): Teorija kontrole - novo objašnjenje načina na koji kontroliramo svoje živote. Alinea. Zagreb
- Lazarus, R. S. (1987): Transactional theory and research on emotions and coping. *European Journal of Personality* 1,3, 141-169
- Lazarus, R. S., Folkman, S. (1984): Stress, appraisal, and coping. New
- Paterson, R., & Neufeld, R.W.J. (1987): Clear danger: The perception of threat when the parameters are known. *Psychological Bulletin*, 101, 404-416.
- Stevenson, H. E., Wormith, S.J. (1987): Psychopathy and Level of Supervision Inventory. Ministry Secretariat, Solicitor General Canada, Ottawa
- Walters, G.D. (1990). *Criminal lifestyle: Patterns of Serious Criminal Conduct*. Sage Publications, London.
- Walters, G.D. (1996a). *Escaping the Journey to Nowhere: The Psychology of Alcohol and Other Drug Abuse*. Taylor & Francis, Washington, D.C.
- Walters, G.D. (1996b). *Substance Abuse and the New Road to Recovery: a Practitioner's Guide*. Taylor & Francis, Bristol.
- Walters, G.D. (1998). *Changing Lives of Crime and Drugs: Intervening with Substance-Abusing Offenders*, Wiley and Sons, New York.
- Walters, G.D. (2000a). *Beyond Behavior: Construction of an Overarching Psychological Theory of Lifestyles*, Praeger, Westport, London.
- Walters, G.D. (2000b). *The Self-Altering Process: Exploring the Dynamic Nature of Lifestyle Development and Change*. Praeger, Westport, London.

EVALUATION OF LIFESTYLE STRESS TEST IN CROATIAN PRISON SYSTEM

Aleksandar Buđanovac

Anita Jandrić

Department of Criminology

Faculty of Education and Rehabilitation Sciences

ABSTRACT

The aim of this paper is to analyse metric characteristics and factor structure of Lifestyle Stress Test (LST). Also, the correlation between LST and Level of Service Inventory- Revised (LSI-R) will be examined. The research has been conducted on a sample of 399 male adult convicts aged 19 to 60 years ($M= 31,8$, $SD= 8,22$) who have passed through the Department of Diagnostics and Treatment Programming in Zagreb Prison in the period from March 2004 to June 2005. The data were processed by the program rtt7 for computing of the metric characteristics of the instruments, by the factorial analysis (principal components) and by the regression analysis (program IR). Results show that LST has good metric characteristics. Measures of the reliability of the first principal components, as well as the standard reliability measure are very high (above .80). The representativity and homogeneity are also high. Regression analysis showed that LST has average, statistically significant multiple correlation with the questionnaire LSI-R. That means that higher risk/need level implies higher level of stress wich confirms Lifestyle Theory hypothesis on relationship between stress and criminal lifestyle. Also, the changes in LST were suggested, that could contribute to its usefulness.

Key words: Lifestyle Stress Test (LST), Croatian Prison System